

Promenadológia: a tér és az idő interferenciájában

A fizikában az interferencia két, körben terjedő hullám találkozásánál jön létre, amikor is a rezgések összegeződnek. A definíció hallgatólagosan két azonos nemű hullámra gondol, így témánk esetében, amikor a tér és az idő interferenciájáról beszélünk, a kifejezést csak metaforikusan használhatjuk. Én ebben az előadásban arra a feltételezésre építék, hogy egy éberebb tudatállapotban a tér-idő kettőssége integrálódni tud egy harmadik minőségben. Ez azért lehetséges, mert a tér valójában nem homogén: mintha tényleg hullámtermészetű lenne, helyenként „összesűrűsödik”, energia vagy tömeg lesz belőle, sőt, helyé válhat, aminek szellemei vannak, és ezzel meghaladja pusztá dimenzionális jellegét. Ugyanígy az idő sem homogén: időnként ez is „össze tud sűrűsödni”, felgyorsul, kitágul, és lehetővé teszi, hogy eseményterek sorozata jöjjön létre. Ennek egyik leghétköznapibb, leginkább kézenfekvő, első látásra talán triviálisnak tűnő példája és egyben modellje szerintem AZ ÚT és AZ ÚTON LÉT TERE. *Megyek, tehát vagyok.* A séta alkalmával ugyanis úton vagyunk, tehát időben éljük át a minket körülvevő világot, másrészt térben, táji elemek közt mozgunk, lineárisan. Szentkirályi Zoltán megfigyelése szerint az építészetben az út nem egyszerűen csak egy keskeny és hosszúkas tér, hanem inkább *az a mód, ahogy az egymást követő tér-sorok számunkra időben kifejlődnek*: „...a teret a mozgástartamok összességéként fogjuk fel; a tárgyak közötti távolság megtételéhez szükséges, a mozgás során átélt vagy átélhető idő tartalmával mérjük; értelmezésében tehát az időbeliségnek tulajdonítunk meghatározó szerepet.”¹ Ezt az építészméleti megállapítást azonban általánosíthatjuk is: bárhol és bármilyen közegben is követünk egy

¹ Lásd in Szentkirályi Zoltán: *Az építészet világtörténete I-II.* Képzőművészeti Alap Kiadóvállalata, Budapest, 1980. I. 190.

folytonos mozgásirányt, számunkra az minden esetben a környezet időbeli kifejlésével, kibomlásával, vagyis a tér szubjektív megvalósulásával jár: az úton lét élményében mintha tényleg *az idő és a tér interferenciáját* élnék meg. Ezt a tériséget Bollnow a görög hodosz = tér után *hodologikus térnek* nevezte el², amit magyarul *az úton lét terével* fordíthatunk. Ehhez már csak Gaston Bachelard megállapítását kell hozzátennünk, miszerint *a tér arra való, hogy megszámlálhatatlan bugyraiban összesűrítve őrizze az időt*.³ Ahhoz, hogy ez az idő számunkra átélhető legyen, ezeket a bugyrokot ki kell bontani, amihez viszont *járni* kell. Ugyanakkor érdekes megfigyelés, hogy emlékeink csaknem mindig helyekhez, vagyis térhez, és nem az időhöz kötődnek. Így aztán amit Szentkirályi és Bachelard mondanak, az ugyanannak a jelenségnek a két oldala: a séta során egyrészt feltárul a lokalitás egyszeri, megismételhetetlen, lineáris téri világa a maga folytonosságában és sűrűsödéseivel, másrészt ennek tartalmaival, eseményeivel és emlékeivel telik meg az idő. Úgy tűnik, hogy a létnek ez a két aspektusa önmagában sohasem, valóban csak egymás áthatásában, interferenciájában valósulhat meg.

A statikus látvány vagy a tájkép élményével szemben a lineáris mozgás során minden folyamatosan változik: a néző is, aki jár és a környezet is, amin áthaladunk, miközben úgy hatják át egymást, hogy a kettő már nem különíthető el egymástól. Nem más ez, mint egy *eleven, mozgó kollázs*, vagy egy zenemű, ahol a témák mint „akusztikus eseményterek” az időben bomlanak ki. De hasonlíthatnánk a *narráció*hoz is: nem véletlen, hogy számos irodalmi értékű leírását ismerjük egy-egy utcának.⁴ A séta során mi is eseménytereken haladunk át, de a táj „létformája” – hogy egy szép magyar szót használjunk megjelölésére: a *jelenség*. Ellentétben a szó indoeurópai változataival, amik minden esetben *látszatot* mondanak és gondolnak (Erscheinung, appearance, apparence, apparenza), a magyar nyelv arra utal, hogy igazából az a valóság, ami *számomra* van jelen, vagyis *jelen*-valóság, mert *nekem* világlik föl, és – ismét az indoeurópai hagyománnyal szemben – ez nem látszat, hanem maga a *lényeg*. Latin szóval, amit a többi nyelv is átvett: *reveláció*, ami annyit jelent, mint fölemelni a leplet a dolgok rejtett értelméről. Az úton lét – legalábbis a jelen-lét inten-

² O. F. Bollnow: *Mensch und Raum*. Kohlhammer, Stuttgart, 1963

³ Gaston Bachelard: *The Poetics of Space*. Transl. by Maria Jolas. Boston, Beacon Press, 1969

⁴ Ebben a műfajban fontos szerepet töltenek be Batár Attila írásai, mint pl. *A történelem mint tervező* – Egy bécsi utca, a Mölker Steig (TERC, Budapest, 2001), vagy *Az emberi tér*. Válogatott tanulmányok (TERC Szakkönyvkiadó, Budapest, 2010), amiben pl. a budapesti Bajza utcáról ír részletes elemzést.

zításában – nem csupán egy jelenség, hanem bizony *jelenés*⁵, amiben nemcsak az esemény-tér jelen-valósága ölt testet, hanem az a már-már szakrális élmény is, amiben éppen a települési táj, a hely szellemei és az én szubjektivitásom integrálódnak egységbe. Bizonyára erre gondolt Cézanne, amikor arról számolt be, hogy ha elég sokáig és elég nyitottan nézünk egy fát, a fa előbb-utóbb visszanéz, és többé nem lehet eldönteni, hogy ki néz kit, mi a fát, vagy a fa minket, mígnem ez a megkülönböztetés értelmetlenné válik a látás immanenciájában. Ugyanerről ír Nádas Péter is, amikor a „figyelem és a kölcsönös figyelem” közti különbség kapcsán azt írja, hogy amikor Heisenberg figyel az atommagot, valószínű, hogy az atommag is figyel Heisenberget.⁶

Michel Onfray szerint „[a] valóság nem önmagában, abszolút módon létezik, hanem az észleletben”⁷ – mi pedig, tegyük hozzá, hogy pontosabban: az észlelet *változásában*. Mőcsényi Mihály szerint a táj szociokulturális jelenség, vagyis elsődlegesen gondolati képződmény, ezért az utcák és terek, mint a települési táj vizuálisan átélhető világa is csak az ott lakók tudatában, vagy a látogatók élményeinek közegében létezik: *a szemlélő maga hozza létre a tájat*. Az így „létrehozott” táj már egy másik világ, heterotópia, ami önálló létre vágyik. Ez azt jelenti, hogy a táj maga is *folyamat*, és ugyanakkor nemcsak *reveláció*, jelenés, hanem *alkotás* is. Ahogy haladok a térben, más és más térélményem lesz. „Hol kitágul a tér, hol összehusugorodik, hol kicsavarodik, hol önmagára göngyölődik, hol magába szippant, hol eltaszít és bebetonoz saját nézőpontomba” – írja Szabó Zsigmond.⁸ Ez az interferencia játéka, vagy buddhista kifejezéssel: *maja tánca*.

A táj látványa *elménk teremtő aktusa* (eine schöpferische Tat unseres Gehirns)⁹ – mondja Lucius Burckhardt is, akit a promenadológia megalapítójának tartanak. Heidegger úgy fogalmaz, hogy az ember nemcsak része ennek a világnak, hanem mindenekelőtt *benne van*. A települési tájnak nincs „környezete”, mert az maga a környezet. Mondhatnánk azt is, hogy amikor tájélményünk van, az olyan, mintha egy *kozmosz enteriő*ben lennénk: benne járunk egy határtalan kiterjedésű, felül nyitott, égre nyíló házban, lazán elhatárolt, hullámzó térségek és tárgyak, valamint embe-

⁵ A *jelenés* szót Böhm Antal után Füst Milán tette az esztétika központi kategóriájává a *Látomás és indulat a művészetben* című művében (Akadémiai Kiadó, Budapest, 1963).

⁶ Nádas Péter: *Az égi és a földi szerelemről*. Szépirodalmi Kiadó, Budapest, 1991

⁷ Michel Onfray: *Az utazás elmélete*. Orpheusz Kiadó, Budapest, 2011. 70.

⁸ Szabó Zsigmond megfogalmazása a *Tér és művészet* című írásában (Világosság 2005. 2/3).

⁹ Lucius Burckhardt: *Warum ist Landschaft schön?* Die Spaziergangswissenschaft (Martin Schmitz Verlag, Berlin, 2006. 33–34.)

rek között. Pascal szerint ez a világ olyan, mint egy végtelen sugarú gömb, aminek mindenütt van középpontja. És bármerre is sétálunk benne, mindig a közepén leszünk.

De hasonlíthatnánk ezt az élményt a színházhoz is – azzal a megjegyzéssel, hogy a nézők az előadás közben kiléphetnek kényelmes nézőtéri székből, és felmehetnek a színpadra, ahol a színpalak és a díszletek között sétálhatnak: nem a díszleteket váltják, hanem a díszletek közt zajlik az élet! A statikus „én itt vagyok, te meg ott vagy” elveszti értelmét. Az utca lineáris esemény-terek színháza, ahol a táj, az épületek, a fák és a berendezések mintegy velünk együtt „utcát játszanak”. „Színház az egész világ, és színész benne minden férfi és nő” – mondja Shakespeare a *Lear királyban*, de hozzá kell tennünk, *nemcsak színész, hanem egyidejűleg néző, sőt: rendező is vagyok*. A díszletek is elvesztik tőlem független, statikus realitásukat, én is kilépek kényelmes önazonosságomból, és kölcsönhatásba keveredek a települési tájjal és a többi színésszel, illetve nézővel. A kanti *Dign an sich* elveszti értelmét: a séta során nincs rajtam kívül álló „épített környezet”, mert bennem öltének testet. A terep, a táj, a beépítés, a természetes és épített térfalak mozgólatai, hajlatai a természet egyfajta „körtánc”, amibe a végigjárás során mi is bekapcsolódunk – a *körtánc* heideggeri értelmében, amit annak az elveszett világnak a jelölésére használ, amit a Föld, az Ég, a halandók és az istenek egységeként jellemez.¹⁰ Ez a körtánc, ami már nemcsak a tér és az idő, hanem velük a létmodalitások hullámverése, és – ha tetszik – azok interferenciája is.

Ha nem lenne a szó elcsépelve, azt mondhatnánk, hogy ez bizony egyfajta misztikus élmény. De ahogy a színház eredetileg is szakrális esemény volt, a létünket megjelenítő mítoszok liturgikus ünnepe, úgy az ÚT és az ÚTON LÉT élménye is szimbolikus jelentésekkel terhes, amiben öntudatlanul is fölsejlik az elfeledett *szakrális mag*. Az ÚT nem csupán az, amit egyszer vagy többször is végigjárhatunk, hanem magának *az életút egészének* a szimbóluma is, aminek során meg kell valósítanunk önmagunkat, el kell jutnunk lényünk MAG-vába. És tudjuk, hogy ez az út drámai jellegű, az átalakulások, az eltévedések, a zsákutcák, de egyben az élet útja, amit végig kell járni, és ha sikerül, az felér egy revelációval. Nem véletlen, hogy a nagy világvallások és a világirodalom legnagyobbjai szinte kivétel nélkül az ÚT szóval jelölik az embernek ezt a lassú, mindig esedékes átlényegülését, ami nemcsak kegyelmi pillanatokban, hanem programszerűen is metaforája lehet a spirituális értelemben vett *emberi személylé válás* folyamatának. Hogy csak a legfontosabbakat említsük:

¹⁰ Heidegger: Bauen, Wohnen, Denken. In *Vorträge und Aufsätze*. Neske Pfullingen, 1954

1. a Tao-te-king maga az *Út*, amit Li-ki, a kínai bölcs *csatornának* nevez;
2. Babilonban „*az istenek útja*”-ról, a buddhizmusban „*Kis- és Nagy-Szekér*”-ről beszélnek;
3. a latin *pontifex* (főpap) *hídverőt* jelent;
4. a *gnosztika* (gnosis tes hodou) szó szerint *az út ismerete*;
5. a zsidó *halákha* (zsidó jogrendszer) szó gyökerének jelentése „jár”; ugyanis azt az *utat* jelöli, amin az embernek járnia kell, hogy Istent követhesse;
6. a héber *psb*-t eredetileg nem „pészah”-nak, hanem „phazé”-nak ejtették, és a Vörös-tengeren való *átkelésre* utalt – ami az új életre születés előképe lehetett, és a szellemi természetű *életutat, utazást, vándorlást is* jelképezi;
7. az irodalom nagy utazásai: Odüsszeusz kalandjai, Dante *Isteni színjátéka*, Swift *Gulliverje*, James Joyce *Ulysses*, Kerouack *Az úton* és nem utolsósorban Madách *Az ember tragédiája* stb.;
8. és Jézus is azt mondja, hogy „*Én vagyok az ÚT, az igazság és az élet.*”

Az utazás mindig valamilyen közegben zajlik le: a *közeg* szó tágabb értelmében – a legtöbb nyelvben, mint *medium* – utal arra a környezetre, amin átmegyünk, és ami sokszor egyfajta *ellenállást* is kifejt a haladással szemben. Ez az eltévedés egyik lehetséges oka: a közeg csábítása eltéríthet az utamból, amint erre a világirodalom számos remekműve is utal. Mindez a *zarándokutakra* is igaz, minthogy maga az életút is egy monumentális zarándoklat. A zarándokútnak persze van egy nemes célja is: el kell érni valahová, ami valahogy szimbolikusan megtestesíti az élet értelmét, és így szakrális jellegű. Lehet azonban, hogy magának az ÚT-nak nagyobb a jelentősége, mint a CÉL-nak. Ha nem így lenne, gyorsabb és biztonságosabb közlekedési eszközt választanánk. Az Útra ugyanis fontos szerep vár: a nehézségek, az önként és tudatosan vállalt veszélyek, valamint a kitarítás lélektani értelemben megpróbál, és ha kiállok a próbát, az *alkalmassá*, vagy ami még fontosabb: *méltóvá tehet* a szent cél által megtestesített értékek befogadására. A zarándokút tehát egyfajta *transzformátor*, ami – az egész életúthoz képest viszonylag rövid idő alatt – megérlel minket valamire, amire egyébként is hivatva vagyunk. A séta esetében azt kell mondanunk, hogy itt *MAGA AZ ÚT A CÉL*, ami magában foglalja a szakrális tartalmat is. Érdeemes elgondolkozni egy bölcs mondáson, miszerint a bűn az, amikor valami jót akarok, *de a hozzá vezető út nélkül*. Ezért buknak el a történelem nagy utópiái is: a cél nagyszerű, de az út rövidre van zárva: hiányzik a hozzá vezető út, ami betölthetné az érlelő idő szerepét.

A zarándokút mellett egy másik metaforát fedezhetünk fel a régi *alkimisták* világképében. Ők saját pixisükben próbálták valahogy modellértékűen felgyorsítani az evolúciót, aminek célja egyébként is az, hogy az anyag ólommal jelzett nyers, kezdeti, nehézkes állapotából eljusson a tiszta és ragyogó arany állapotába, a lét eszkatologikus beteljesüléséhez, a szellemhez. Céljuk az volt, hogy elősegítsék az *anyag átszellemülését, és ugyanakkor a szellem megtestesülését*. Nem véletlen, hogy voltak alkimisták, akik a műveletet misézés közben végezték: hiszen a mise sem más, mint az inkarnáció, vagyis a megtestesülés, és egyben az ember megistenülésének liturgiája. Az evolúcióban ez nagyon hosszú időt vesz igénybe, de létezik, és ma is tart, sőt, vélhetően folytatódik; erről szól Teilhard de Chardin látomása. Az alkimista pixisében – pontosabban elméje tégelyében – azonban ez a folyamat felgyorsul. A zarándoklat és vele a megfelelő lelkülettel végzett séta is egyfajta *beavatás önmagunk és a világ egységének misztériumába*, ami állandóan aktuális. Hogy pontosan mi is ez a *cél*, ami felé egy egész életen át zarándokolunk, és amit a séta is megtestesít, talán nem is kell tudnunk, hiszen Weöres Sándor ismert soraival:

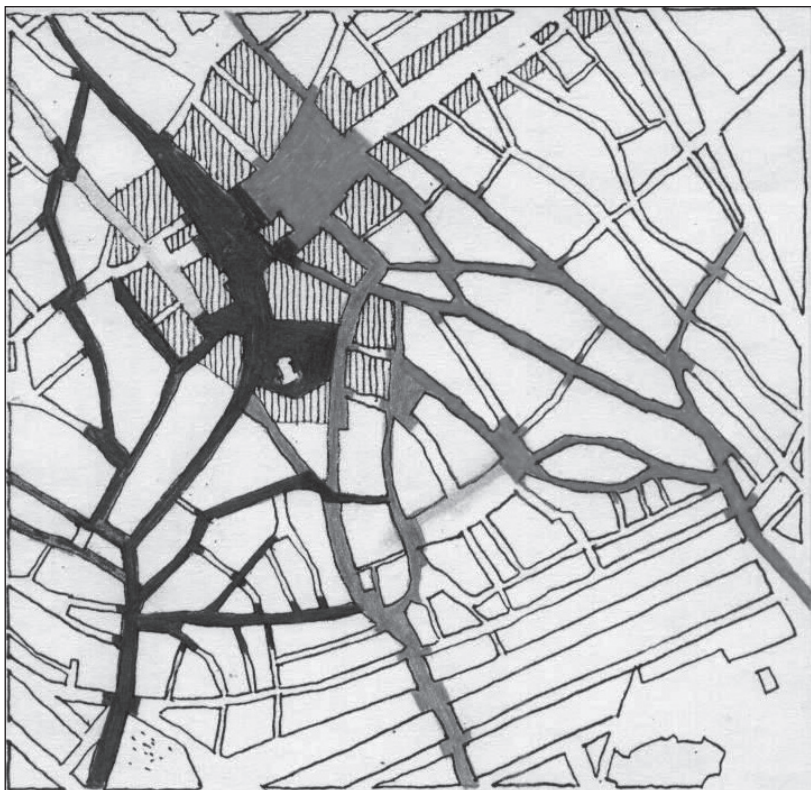
„nem kell ismernem célokat,
mert célokat ismer engem.”¹¹

Ha meggondoljuk, hogy egy településen igen sok és sokféle, sétára alkalmas útvonal található, eszünkbe juthatnak az ausztrál őslakók ún. *álomútjai*, amin elődeik jártak egykoron. De van egy másik lehetséges metafora is, amit a *radiesztézia* kínál. A radiesztézia a földfelszín láthatatlan, de kitapintható erővonalait hol *Hartmann-hálónak*, hol *Ley-hálónak*, hol *Szent György-hálónak* nevezi, sokszor pedig rejtett *vízérhálózatra* utal, amik befolyásolják az érintett térsávok erővonalait. Figyelemre méltó az a meglátás, hogy az ősi szakrális helyek szinte kivétel nélkül e hálók csomópontjainál helyezkednek el. Ezek a csomópontok ma is afféle *spirituális akkumulátorok*ként működnek; ezért maradtak fenn, még ha a rájuk emelt építmények többször le is cserélődtek. Aki ilyen szent helyre eljut, az valóban feltöltődik lelkileg és szellemileg. Sokszor nem is véletlen, ha egy-egy falu vagy város élő vízfolyás mentén, vagy egy vízer fölött jött létre, ami az utcahálózatát is meghatározta. Hogy csak a legismertebb ősi példákat említsük: az ókori Róma *cloaca maximája*, vagyis fő szennyvízgyűjtő csatornája a dombok közt futó völgyelet fenekén, az esővizek természetes gyűjtővonalán jött létre, a lefedett csatorna tetején pedig – *horribile dictum* – a VIA SACRA, a legszentebb útvonal, amire többek közt a *Forum Romanum*

¹¹ Weöres Sándor *A célről* című verséből.

épült. A valódi utcákban ellentmondások rétegződnek egymásra anélkül, hogy azokat fel lehetne oldani. Vagy ki ne ismerné a barcelonai *Ramblát*, ami eredetileg a hegyekből lezúduló csapadékvizeket „kanalizálta” a tenger felé, miközben a két középkori városrészt választotta el egymástól – és ma a világ egyik legszebb sugárútja. De talán nem is kell messze mennünk: a legtöbb ősi város folyóparton, folyó mentén jött létre, és ez nem csak gyakorlati előnyökkel járt, mert a víz magát az életet jelképezte, és azt ennek megfelelően is tisztelték – mint ahogy azt pl. az ősi Egyiptomban tették, vagy teszik ma is az indiaiak a Gangesz mentén.

Ennél azonban tovább is mehetünk. Mi van akkor, ha kapcsolat van ezen energiahálók és településeink évszázadokon át kialakult útjai és utcái között? Tekinethetnék-e ezeket az utakat legalább jelképes értelemben ilyen spirituális Ley-hálóknak, vagy az ősök útjának? És ha igen, nem tekinthetnénk-e bizonyos úthálózati formációkra úgy is, mint amik a mi álmútjaink, amiket őseink tapostak ki generációk hosszú során? Úgynevezett „nőtt” városrészeink többségében is kimutatható a természetes vízfolyásokhoz vagy vízerekhez való alkalmazkodás, amit nem véletlenül tartunk ma „organikusnak”. Érdemes rácsodálkozni a spontán növekedési fo-

lyamatoknak arra a többszörös elágazásos képletére, amit a kaoszelmélet *fraktálnak* nevez, és ami mintha az alföldi halmazos településeinkre utalna – különös tekintettel a palánkkapukból két irányban is kiinduló ágas utakra, amik leképezik a növekedést, vagyis *az élet szimbólumai* is! Nem lehet véletlen, hogy a felszíni vizek hierarchikus hálózata, a növények erezete, a fák ágai és gyökere, saját testünk vér- és idegrendszere meg egyes városaink utcahálózata ugyanazt az alapmintát követik. Sőt, ha jól megnézzük ezeknek a városoknak a térképét, akkor azok bizony *az úthálózat elemeinek interferenciájáról* szólnak¹² (1. ábra). Ráadásul ezeket az utakat generációk hosszú sora taposta *le és ki* és hagyta örökül ránk, így ezekben az erővonalakban a történelem, a társadalom és a kultúra folytonossága ölt testet.

Végezetül érdemes megfontolni, hogy a tér mint „üresség” nemcsak a keleti filozófiákban, hanem a keresztény misztikában is a szellemmel rokon fogalom. Megnyilvánulni azonban csak az anyagban, az anyag által, vagy akár annak tagadásával képes, ami viszont csak időben valósulhat meg. Ezzel megjelenik az inkarnáció szükségessége – bármit is értsünk alatta, mert a keresztény misztikusokkal egybehangzóan és az alkimistákkal együtt mi is valljuk, hogy *az anyagnak szellemivé kell válnia, a szellemnek pedig meg kell testesülnie*. Valójában az úton lét terének élménye is ezt a lehetőséget kínálja, amiben – ha a végigjárást megfelelő, éber és nyitott tudatállapotban, *mint avatottak és avatórok* végezzük – a tér, az idő és saját szubjektivitásunk interferenciája valósul meg. Ekkor van esély arra, hogy a Föld, az Ég, a halandók és az istenek legalább egy jelenés erejéig ismét egymásra találjanak.

*

A promenadológia gyakorlati célja legalább háromrétű. Az első magának az adott útvonalnak minél tudatosabb végigjárása, ami egyféle vizuális meditációnak is tekinthető, és ami egy *beavatással* is felérhet. Az adeptusnak azonosulnia kell meditációja tárgyával, tudatosítania kell azt, amit átélt. Majd mindazt, ami számára itt megnyilvánult, meg kell próbálni „lekottázni”. Ez a második cél: hozzásegíteni az út jövődő vándorait ahhoz, hogy ők is átélhessék a kultúrának ezt a tér-idő interferenciájában feltáruuló epiphániáját. Hogy az egyedi műtárgyak helyett fedezzék fel a látvány folyamatosságát, hogy ne csak nézzenek, hanem lássanak is. Hogy ezt milyen formában és műfajban sikerül elérni, az a mindenkori alkotó leleményesség függvénye, vagyis *maga is alkotásnak minősül*. És végül, de nem utolsósorban a promenadológus nemcsak lát, hanem be is avatkoz-

¹² Érdemes felfigyelni a térképen arra, ahogy az egymással szomszédos ágas utak elágazásai egy idő után keresztezik, áthatják egymást, vagyis szó szerint *interferálnak* egymással.

hat a látványba: mint aki adeptusból mesterré lett, javaslatokat tehet a zavaró tényezők kiszűrésére, az orvoslására is. Ezt nevezzük a *minimális beavatkozás* elvének: nem „fejlesztésről” vagy „rendezésről” van szó, hanem csak a sebek gyógyításáról, vagy a hiányzó részletek pótlásáról. És ha ezt a harmadik célt komolyan vesszük, akkor azért a promenadológia művelése mégiscsak elsősorban építészekre, urbanistákra és tájépítészekre vár, de fontos szerep hárulhat a történészekre, az írókra és a költőkre is: a „sétatudománynak” – ha egyáltalán megvalósítható – egyfajta wagneri „Gesamtkunst”-nak kellene lennie.

A települési táj, így egy adott térség vagy utca esetében is fontos a hely identitásának felfedezése és leírása. Az *identitás* szóban egyébként nemcsak a latin *is, ea, id* (= ez, saját, azaz) semleges alakja jelenik meg, hanem az *identidem* is, ami azt jelenti, hogy ismételten, többször, újra meg újra. Ez arra utal, hogy egy táj, város vagy utca identitásában az *egyediségen*, az „ezségen” belül bizonyos karakteres elemek *ismétlődését* is meg lehet figyelni. Ez az ismétlődés minőségi jellegű: Christopher Alexander, aki szerint életünk születéstől halálig és felkeléstől elalvásig jól leírható szerepek és dramaturgiai keretek *ősképei, archetípusai*, illetve azok konkrét változatai közt folyik.¹³ Ezeket a kereteket *patternek*-nek nevezte el. A *pattern* nehezen lefordítható szó; eredetileg mintát, sablont, motívumot jelentett, magyarul talán *környezetmintát* lehetne mondani. Ilyenek pl. a bejárat, „a kapu”, a kerítés, az előkert, az udvar, a tornác vagy terasz, a kert, az utca, a fasor, az utak elágazása, az utcasarok, a park, a közterek különböző változatai stb. A megfigyelés alapja az, hogy napjaink szerepek egymásutánjából épülnek fel, és e szerepek sikeres eljátszásához megfelelő építészeti keretekre, vagyis díszletekre van szükségünk. Mert önmagában a pattern csak egy fogalom, aminek konkrét változatait, megoldásait csak a mindenkori helyi társadalom és kultúra teremtheti meg. A patternekben környezetünk tradicionális, ismétlődő alapszavai öltenek testet. A „minta” és a konkrét változatok közti viszony emlékeztet a jungi archetípus és a szimbólum viszonyára. Ennek megfelelően a patternek is tekinthető olyan ideáknak, amikben környezetünk mintegy „részesedik”. Kerényi Károly szerint a görög istenek, mint „az ősképek, minták szoborerdeje” nagyon közel állnak ahhoz, amit Platon *ideáknak* nevezett.¹⁴ A lokális környezetminták felismerése, „gyűjtése” igen hálás pedagógiai lehetőség, ami sok tekintetben párhuzamba állítható a népdalgyűjtéssel, és már az alsófokú oktatás-

¹³ Christopher Alexander: *Pattern Language*. Oxford University Press, New York, 1977. A könyvről elemzést ad Meggyesi Tamás in *Számadás*. TERC Kiadó, Budapest, 2011. 21–30.

¹⁴ Kerényi Károly: *Halhatatlanság és Apollón vallás*. Magvető Könyvkiadó, Budapest, 1984. 113.

ban is lenne helye. Az egyes környezetminták dramaturgiai szerepére utal az a tény is, hogy minden esetben valamilyen feszültség vagy probléma feloldásáról van szó. Ilyen ismétlődő helyzetnek tekinthető pl. az otthon elhagyása, vagy a hazaérkezés is, a védettség, a magán- és közösségi szféra határhelyzetei, a találkozás vagy az elválás, a várakozás stb., és így többek közt a séta, az ödöngés is. Nem mindegy, hogy ezek az események milyen „díszletek” között és mennyire szerencsés dramaturgia szerint zajlanak le.

A Budapesti Műszaki Egyetem Urbanisztika Tanszékén és a debreceni Műszaki Egyetem Műszaki Karán évek óta folyik promenadológiai jellegű oktatás is. A tárgy keretében az elméleti-szemléleti ismeretek mellett mindenkinek vizsgadolgozatként fel kell dolgoznia egy saját maga által választott útvonalat vagy útszakaszt. Ennek érdekében elő kell állítani az *utcasáv* alaptérképét¹⁵, ami az elemzés vonatkoztatási alapja. A kiválasztás szubjektív, a feldolgozás pedig teljesen szabad. Nehéz volt megértetni, hogy a témát nem az „minősíti”, hogy maga az utca mennyire „szép”, vagy hogy építészetileg mennyire értékes. Így pl. az egyik hallgató egy felhagyott ipartelepelt választott, megpróbált átlós irányban végigbotorkálni rajta, majd leírta és értelmezte, amit látott. Fontos pedagógiai tapasztalat, hogy *maga a valóság az, ami szép és érdekes*; nem kell esztétikai vagy egyéb előítéletekkel kizárni a jelenségek eddig figyelemre nem méltatott, heterotópiákban tobzódó nagyobbik hányadát. Egy másik hallgató (hölgy) pedig azt kérdezte, hogy lehet-e esetleg *eltáncolni az élményeit az általa kiválasztott utcáról*? És eltáncolta a vizsgadolgozatát! Sokan a hagyományos leírás vagy a költészet műfajához fordulnak, de vannak, akik zenével próbálkoznak. Akik a videót vagy a leírást választják, azoktól megköveteljük, hogy a felvételek mellett saját rajzokat is készítsenek. Sokan rájönnek, hogy a módszerek társíthatók is. Észre kell venni, hogy a promenadológia valójában költészet. Ilyenkor azonban kiderül, hogy ez egy nagyon nehéz műfaj, és tényleg csak egyfajta „Gesamtkunst”-igényességgel lehet megközelíteni azt a teljességélményt, amit a magasabb tudatállapotban végzett séta kínál. Talán azért is, mert ez az út nemcsak a települési táj, hanem – mint láttuk – egyben *önmagunk felfedezésével* is jár. Ezért jó metafora a színház, a zarándoklat, a radiesztezia, vagy az alkímisták világképe. Befejezésül szívesen ajánlom figyelmükbe Illyés Gyula mondását, aki szerint: *„Minden utazásnak annyi az értéke, amennyit azonközben önmagunkban beutazunk”*.

¹⁵ Az „utcasáv” nem korlátozódik a közterület-sávra és a határoló épületekre, hanem magában foglalja az ingatlanokat is. Minden település elvileg lebontható ilyen sávokra, illetve a tervezés során azokból fel is építhető (!) – ami egyébként egy újfajta tervezésemélet alapjául is szolgálhatna.